

**DOĞU BATI ÇELİŞKİSİNİN TÜRK EDEBİYATINA YANSIMASI: SİNEKLİ BAKKAL
ÖRNEĞİ**

**REFLECTION OF THE EAST-WEST CONFLICT ON TURKISH LITERATURE: THE
SAMPLE OF THE SİNEKLİ BAKKAL (THE CLOWN AND HIS DAUGHTER)**

**ANTALYA
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ**

Merve HARBELİOĞLU*

¹Antalya AKEV Üniversitesi, Antalya, Türkiye

Antalya AKEV University, Antalya, Turkey

Merve.harbelioglu@akev.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7535-3068

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Geliş Tarihi / Date Received

21.04.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted

04.08.2021

Yayın Tarihi / Date Published

Temmuz / July 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Temmuz- Aralık / June – December

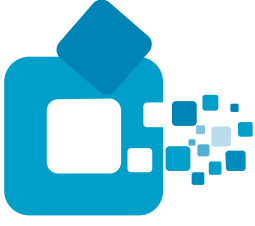
ATIF / CITE as

Harbelioğlu, M. (2021). "Doğu Batı Çelişkinin Türk Edebiyatına Yansıması: Sinekli Bakkal Örneği" / "Reflection of The East-West Conflict on Turkish Literature: The Sample of The Sinekli Bakkal". bilar: Bilim Armonisi Dergisi, 4 (1): doi: 10.37215/bilar.925045

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilar>

Copyright © Published by Antalya İl Millî Eğitim Müdürlüğü Since 2018, Antalya, 07100 Turkey. All rights reserved.

DOĞU BATI ÇELİŞKİSİNİN TÜRK EDEBİYATINA YANSIMASI: SİNEKLİ BAKKAL ÖRNEĞİ

REFLECTION OF THE EAST-WEST CONFLICT ON TURKISH LITERATURE: THE SAMPLE OF THE SİNEKLİ BAKKAL (THE CLOWN AND HIS DAUGHTER)

ANTALYA
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

ÖZET

Doğu ve Batı medeniyetlerini anlamak ve anlamlandırmak için tarihsel süreçte geçirdikleri aşamaları bilmek gerekir. Öyle ki her iki medeniyet arasındaki çelişkiler de bu süreçte yaşanan farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Sanayi Devrimi ile gerçekleşen ekonomik ve sosyal değişimler aradaki kültür farkını artırmış ve Doğu ülkelerini geride bırakmıştır. Osmanlı İmparatorluğu da bu süreçte dünyadaki gelişmelerden geri kalmış ve Fransız İhtilali ile gelen milliyetçilik akımı ile iyice sarsılmıştır. Son dönemlerinde kalkınmaya çalışan Osmanlı, Batı'dan birtakım yenilikleri alma çabasında bulunmuş fakat kendi kültürü ile uyum sağlayamayan bu yenilikler Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmaya yetmemiştir.

Doğu ve Batı arasındaki çelişki birçok düşünür ve yazarın da ele aldığı konular içinde yer almıştır. Bu konuyu ele alanlardan Halide Edip Adıvar'ın eserleri döneme ışık tutmakla birlikte Türk Edebiyatı için de oldukça değerlidir. Çalışmamızı şekillendiren Halide Edip Adıvar'ın Sinekli Bakkal romanı, Doğu-Batı kültürüne ait öğeleri gösterirken yanlış Batılılaşmayı da ele almış ve Halide Edip'in de eleştirdiği geleneksel değerleri hiçe sayma konusunu gündeme getirmiştir. Ona göre kendi kültürüne sahip çıkmak oldukça önemlidir. Bu bağlamda Sinekli Bakkal, toplumların kendi değerlerinden kopmaması gerekliliğine işaret eden ve Doğu-Batı çelişkisinin anlaşılması hususunda Türk edebiyatının değerli bir eseri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sinekli Bakkal, Doğu-Batı çelişkisinin Türk edebiyatına yansımaları gösteren geçmiş ve bugün arasındaki bağlantıyı anlamaya ışık tutacak bir eser niteliğindedir.

Anahtar Sözcükler: Doğu-Batı Çelişkisi, Türk Edebiyatı, Halide Edip Adıvar, Sinekli Bakkal

ABSTRACT

In order to understand and make sense of Eastern and Western civilizations, it is necessary to know the stages they went through in the historical process. In fact, the conflicts between the two civilizations stem from the differences experienced in this process. The economic and social changes that took place with the Industrial Revolution increased the cultural difference and left the Eastern countries behind. The Ottoman Empire also fell behind the developments in the world during this period and was shattered thoroughly by the nationalism movement that came with the French Revolution. Trying to develop in the last period, the Ottoman tried to get some innovations from the West, but these innovations that could not adapt to their own culture were not enough to save the Ottoman Empire.

The conflict between East and West has been among the topics covered by many philosophers and writers. The works of Halide Edip Adıvar, one of those who dealt with this subject, shed light on the period and are very valuable for Turkish Literature. While Halide Edip Adıvar's novel Sinekli Bakkal(The Clown and His Daughter), which shapes our work, deals with the false Westernization while showing the elements of the East-West culture, it has brought the issue of disregarding the traditional values criticized by Halide Edip. According to her, it is very important to protect her own culture, thus Sinekli Bakkal (The Clown and His Daughter) emerges as a valuable work of Turkish Literature in terms of understanding the conflict between East and West and points out that societies should not be separated from their own values.

Sinekli Bakkal(The Clown and His Daughter) is a work that will shed light on the connection between the past and the present, showing the reflection of the East-West conflict in Turkish Literature.

Keywords: Eastern-Western Conflict, Turkish Literature, Halide Edip Adıvar, Sinekli Bakkal (The Clown and His Daughter)

1. GİRİŞ

Doğu ve Batı çelişkisine yönelik tartışmaları anlamak için öncelikle bu kavramlara değinilmesi gerekir. Özdemir'e göre (2004, 64) Doğu ve Batı kavramları coğrafi ve tarihsel olarak somut ve net bir gerçekliği ifade etme özelliğine sahip değildir. Doğu-Batı arasındaki ilişkinin temeli, Batılı düşüncenin ortaya çıkardığı bir üründür. Malik de (1953, 1) Batı'yı, kökleri Batı Avrupa geleneğine dayanan ülkeleri ve halkları kastederek tanımlamaktadır. Özdemir (2004, 67) ise Doğu kavramını Batı'nın karşıtı olarak ifade etmektedir.

Sanayi Devrimi ile değişen üretim ve tüketim anlayışı, beraberinde toplumların yaşam biçimleri ve kültürel özelliklerini de etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu da dağılmadan önce son aşamalarında Batı ülkelerinden örnek almaya çalıştığı yenilikleri kültürüne uyarlama çabası içinde bulunmuştur. Fakat alınan yenilikler, Osmanlı kültürü ile uyum sağlamamış yalnızca biçimsel olarak kalmıştır.

Çalışmamızda ele aldığımız Doğu- Batı çelişkisi geçmişten bugüne gerek kültürel gerek ekonomik anlamda bireylerin davranışlarını etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Toplumların farklılıklarını kültürleri ile özdeşleştirmek yerinde olacaktır. Çalışmamızın ana teması olan Doğu ve Batı arasındaki çelişkilerin sebepleri arasında kültür, önemli bir yer almaktadır. Üretim ve tüketim anlamında birbirinden farklı süreçler geçiren toplumlar, tabii olarak kültürel boyutta da birbirinden farklı olmaktadır. Akça ve Hülür' e göre de (2004, 261) kültür, Türk toplum düşüncesinde iki yüzyıldır Batıyla olan ilişkinin ayrılmaz bir parçası konumundadır.

Doğu-Batı çelişkisi pek çok disiplin tarafından ele alınmaktadır. Bu çalışma kapsamında sosyoloji perspektifinden Doğu- Batı çelişkisinin Türk edebiyatına yansmaları aktarılmaya çalışılacaktır. Bununla beraber Doğu ve Batı kültürünü oluşturan öğelerin ne olduğu, romanda bu öğelerden hangilerine değinildiği, çelişkilerin insan ilişkilerine yansmasının hangi toplumsal koşullar etrafında şekillendiği gibi soruların cevaplarını da içermektedir. Bu sorulara cevap ararken Halide Edip Adıvar'ın da bu iki çelişki içinde geçen yaşam öyküsü çalışmamız için oldukça önemlidir. Bu sebeple çalışmamız kapsamı dışına çıkmadan Halide Edip'in yaşam öyküsüne de değinilmiştir.

Çalışmamızın yöntemini içerik analizi oluşturmaktadır. Hangi veri toplama yöntemi kullanılırsa kullanılsın veri

analizinin zeminini, elde edilen yazılı/sözel metin içeriklerinin analizi oluşturmaktadır. Bununla birlikte içerik analizi sayesinde, yazılı, görsel veya söylem içeriklerinde tanımlara, konulara ve düşüncelere ait vurguların sıklığına ulaşmak mümkündür. Bir konunun ne kadar çok ya da az ele alındığını içerik analizi sayesinde elde etmek mümkündür (Kozak 2014, 138). İçerik analizi, araştırmaların şekillenmesinde, bilginin elde edilmesinde, araştırma politikalarında, uygulamalarda ve halkın algısını biçimlendirme noktasında oldukça önemli araştırma sentezleridir (Çalık ve Sözbilir 2014, 34). Bir başka tanıma göre de içerik analizi politik söylemin istatistiksel semantiğidir (Kaplan 1943, 230). Bu sebeple, kelimelerin içinde gizli olan anlamları bulmak ve metin içinde sıklıkla tekrar eden meseleleri çözmek için içerik analizine başvurulmuştur.

Sinekli Bakkal'da dönemin özelliklerini, karakterlere yansmasını ve Doğu-Batı çelişkisini ele almak hususunda kullandığımız içerik analizinin yanı sıra alanla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması içinde Doğu-Batı çelişkisini anlamak adına Osmanlı'nın içinde yaşadığı konuları bilmek, edebiyat üzerine yansmalarını anlama noktasında anahtar görevi görmektedir. Romanın geçtiği dönem olan II. Abdülhamit Dönemi'nin de anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Maden'e göre (2014, 9), II. Abdülhamit Dönemi, Sultan'ın kendine özgü yönetim anlayışı sebebi ile Osmanlı tarihinin en dikkat çeken ve sıklıkla tartışılan yıllarındandır. Saltanatının ilk yıllarında '93 Harbi ve İngiliz siyasetinin kapanında sıkışmış ancak daha sonraki dönemlerde Osmanlı'da otorite sağlamış ve kendi projelerini uygulamıştır.

II. Abdülhamit sancılı süreçleri atlarmaya, Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmaya çalışmıştır. '93 Harbi'nin yükümlülükleri ve verdiği zarar Osmanlı Devleti'nin toparlanmasına engel olmuştur. Eğitim, ordu ve ekonomi gibi alanlarda reformları gerekli kılmıştır (Yıldız, 2012: 2741). Abdülhamit Dönemi'nin sıkıntılı günleri, Sinekli Bakkal'ın ruhuna gerek olaylarla gerek karakterlerle yansımış ve Halide Edip'in ülkenin sorunlarına çözüm arayışı, yazdıklarında kendini göstermiştir. Çeşitli yönetim biçimlerine şahit olan Halide Edip, din, eğitim ve dönemin siyasi karmaşasını vurgulamıştır.

2. HALİDE EDİP ADIVAR

Halide Edip Adıvar'ın eserlerini anlamak için kendisinin yaşam öyküsünü bilmek oldukça önemlidir. Özellikle ilk

çocukluk zamanlarından başlayıp I. Dünya Savaşı sonrasına kadar hayatını anlattığı Mor Salkımlı Ev, okuyucular için Halide Edip'in yaşam hikâyesini okumanın yanı sıra döneme tanıklık etme imkânı da vermektedir. Çalışlar'a göre (2011, 9) Mor Salkımlı Ev'e dair Halide'nin belleğinde yaşama başladığı ilk yılları Beşiktaş'taki evine dair hatıraları oluşturmaktadır. Bu ev, İhlamur'a giden uzun caddeye inen birbirine muvazi dik yokuşlardan birinin hemen hemen tepesindeydi. Bu evden sonra gelen kocaman kâgir konak, bu yokuşun son evidir. Tepenin solu koyu yeşil çamla, nazlı söğütler arasında Abdülhamid'in Beyaz Saray'larını görürken, sağ tarafı Adalar Denizi'nin mavi sularına bakar... Bahçeye bakan pencereler baştanbaşa mor salkımlıydı." (Adıvar 2007, 15).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış yılları, Halide'nin çocukluk dönemlerine denk gelmekteydi. Küçük yaşlarda annesini kaybeden Halide'nin hayatı, babasının da birkaç evlilik yapması sebebi ile iki ev arasında geçmiştir. Bunlardan biri babasına ait alafrağa ev diğeri ise anneannesinin alaturka evidir (Enginün 1989, 1). Halide Edip'in romanlarında da sıklıkla karşılaştığımız Doğu-Batı meselesi, kendisinin çocuk yaştan beri bu ikilem arasında büyümesinin de etkisi ile olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Halide Edip'in eserlerindeki ideal ve yaşlı Türk tipleri için de Eyüplü, Mevlevi anneanesi ile karısına hayranlık duyan büyükbabasının etkisi bulunmaktadır. Halide Edip'in romanları çeşitli din, dil ve ırka mensup karakterleri içermektedir. Bu noktada yine anneannesinin evinin çeşitli insanlar tarafından sıklıkla ziyaret edildiği bilgisi, Halide Edip'in eserlerini anlama noktasında kaynaklık edecektir. Birçok insan ve o insanların kültürüne şahit olan Halide Edip, bu evde din eğitimi de almıştır. Öyle ki daha sonra eserlerinde dini ele alırken bireysel ve sosyal bir olay olarak konu ederek, dini farklı açılardan yorumlayan karakterler de çizecektir ve bunları yaparken, dine dair ilk izlenimleri etkili olacaktır (Enginün 1989, 2).

Halide Edip'in babası Mehmet Edip, İngiliz terbiyesini benimsemiş ve kızının da bu terbiye ile büyümesini uygun görmüştür. Anneanne ve büyükbabasında gördüğü terbiyeden farklı olan bu durum, Halide Edip'i rahatsız etmiştir. Yaşlılarından gerek giyimi ile gerek beslenmesi ile farklı olan Halide Edip, bu durumdan sıklıkla sıkıntı duymuştur (Çalışlar 2011, 14). Doğu-Batı kültürü içinde yetişen Halide Edip, bu gözlem ve anılarını yazıya dökmüş,

romanlarında da sıklıkla karşılaşılan konulardan biri olmuştur.

Halide Edip, Amerikan Kolejine gidene kadar, Kur'an okumasını öğrenmiş, seyahatnameler okumuş, büyükbabasından savaş hikâyeleri dinlemiş ve Karagöz oyunlarına gitmiştir. Ancak babasının Halide Edip'i Amerikan Kolejine vermesi ile kendisini yeni bir çevrenin ve eğitim-öğretim sisteminin içinde bulan Halide Edip, burada Hristiyanlıkla karşılaşarak bu kez de İncil'i okumuştur. Arapçanın yanı sıra İngilizce, müzik, Türkçe, edebiyat, matematik ve Fransızca dersleri de almıştır. Zihninin dengesini kurma konusunda iki hocası kendisini etkilemiştir. Bunlardan biri Herbert Spencer hayranı olan Rıza Tevfik Bölükbaşı diğeri ise matematikçi Salih Zeki'dir. Rıza Tevfik, mistisizm, felsefe, sanat ve şiirden bahsederken, Salih Zeki pozitivist dünyaya ilişkin bilgiler aktarmaktadır. Bu durum ise Halide Edip'in düşünce biçimlerinde etkili olmuştur (Enginün 1898, 6).

1901 yılında koleji bitirdikten sonra Salih Zeki ile evlenmiştir. İki çocukları olmuş ve Halide Salih imzasını kullanmaya başlamıştır. Tanin gazetesinde yayımlanan yazıları ilgi görmüştür. Daha sonra Salih Zeki'den ayrılan Halide Edip Dr. Adnan Adıvar ile evlenmiştir.

Halide Edip'in yaşam öyküsü elbette bu kadar kısa değildir. Fakat çalışmamızın bağlamından kopmamak adına, Doğu-Batı çelişkisini ele alacak ölçüde, yalnızca Halide Edip'in iki kültür arasında başlayan yaşamından birkaç parçaya değinilmiştir. Doğu-Batı çelişkisinin Türk Edebiyatı'na yansmasını anlamak için Doğu-Batı kavramlarına yönelik de literatür çalışması yapılmıştır.

Batı, kültürel süreçlerin gelişim aşamalarında başta ekonomik ve siyasi alan olmak üzere diğer tüm alanlarda geniş ve derin bir temsil gücü elde etmiştir (Akça ve Hülür 2004, 261). Batı felsefesinin ve düşüncesinin oluşmasında etkili olan en önemli özellikler, evrenselcilik ve çoğu şeyi genel kavramlarla açıklama ve anlatma çabası olmuştur (Köktürk 2013, 36). Batı ve Doğu karşılıklı ilişkiler neticesinde kendi kimliklerini kazanmıştır. Medeniyet, Batı'nın sadece kendi tarihsel süreci içinde oluşmadığı gibi Doğu da bu gelişmelerin tamamen dışında kalmamış ve aralarındaki çelişki sonucunda ortaya çıkmıştır. (Sezer 1998, 37; Köktürk 2013, 38).

3. DOĞU- BATI ÇELİŞKİSİ

Sanayi Devrimi tüm dünyada çok ciddi değişim ve dönüşümlere sahne olmuştur. Makineleşmenin ve insan gücünün değerinin tartışıldığı bu süreçte, insan gücünün çok üstünde olan makinelerin icadı, ekonomik sistemlerde köklü değişikliklere sebep olmuştur. Dokuma ile başlayan bu değişim buharlı makinelerin icadı ve gelişmesi ile ulaşım sektöründe de yeniliklere yol açmıştır. Bu sistemin gemi ve trenlerde kullanılmasının ardından 1890'lı yıllardan itibaren otomobillerde de kullanılmaya başlanması ile özel araçların kullanımı da yayılmıştır. Dokuma tezgâhlarının ilerlemesi tekstil sektörünü ilerletmiştir. Bununla birlikte yeni tekniklerle demir, çelik ve kömür madenciliğinin ilerlemesi, yolların düzenlenmesi, yeni demiryollarının yapılması gibi yenilikler ise ulaşımı ve doğrudan ticareti etkilemiştir. Sanayi Devrimi'nin beraberinde getirdikleri insanlığın yeni bir döneme girmesine sebep olmuştur. Henry Ford'un fabrikasında montaj bant sistemi ve seri üretim ile gerçekleşen üretimler, arabaların üretim sürelerini kısaltmıştır. Bu sistem arabaların üretiminden sonra başka ürünler için de kullanılmaya başlamıştır (Chalton ve MacArdle 2018, 20-21).

Üretim ve tüketim anlayışı değişen Batılı ülkelerin ekonomileri gelişmiş ve tabii olarak fizyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra kendini gerçekleştirme noktasında bilimden edebiyata, müzikten resme pek çok alanda ilerleme kat etmişlerdir. Bu gelişmeler zamanla Batı'nın en önemli güç haline gelmesini sağlamıştır. Batı'da bu gelişmeler sürerken çevre ülkeler de bu gelişim ve değişimi kendi kültürlerine alma ve uygulama çabasında olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları Batı'daki gelişmeleri takip etme ve uygulama açısından önemli yıllardır. Bu süreçte ekonomiden sağlığa, eğitimden edebiyata pek çok alanda yeniliğin Batı'dan Türk kültürüne aktarıldığı görülmektedir. Çalışmamız bağlamında Türk edebiyatı özeline değinecek olursak, roman ve hikâye gibi olay çevresinde gelişen metinler de edebiyatımıza aktarılmıştır. Moran'a göre (2004, 9), romanın bize gelmesi yavaş bir şekilde gelişen anlatı türü olmamıştır. Roman türü, ilk olarak Batı romanından çeviriler ve taklitler ile edebiyatımıza girmiş ve roman yazan ilk aydınlar, burada Avrupa edebiyatının ileri bir uygarlığı gösterdiğini işaret etmiştir. Halide Edip'i en çok ilgilendiren, Tanzimat Dönemi'nden başlayarak genellikle yazarların üzerinde durduğu Batılılaşmanın yanlış anlaşılması olmuştur. İlk romanlarından başlayarak, Batılılaşmayı günlük

yaşayıştaki özenti değişme biçiminde anlayışı eleştirdiği görülür. Yer yer kendisinin yaptığı, yer yer de romandaki kişilerden birine yaptırdığı eleştirilerinde ulusal değerlerimizi savunur. Günlük yaşayışla ilgili bilinçsiz özentiler yanında, daha önemli olan Batı'dan gelen her düşünceyi kesin ve doğru olarak kabul edip kendi değerlerimizi küçümsemektir (Önertoy 2011, 38-40).

On dokuzuncu yüzyıl Fransız Devri sonrasında yaşanan ulus-devlet yapılanması yayılmaya başlamıştır. Aynı zamanda Türk sosyolojisi açısından da imparatorluğun dağılma sürecinin başladığı yıllara rastlamaktadır. Bu yüzyılın devamında yirminci yüzyıl içinde Fransız Devrimi'nin etkileri görülmektedir (Köktürk 2021, 81). Bu devrimin çalkantıları süreç içinde kendini hissettirmiş ve hem toplumu hem de toplumun her kurumunu etkilemiştir. Milliyetçiliğin ön plana çıktığı 1900'lü yıllarda egemen düşünce sistemleri ortaya çıkmıştır. Osmanlılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük düşünce sistemlerinin başında gelmektedir. Köktürk'ün ifade ettiği gibi (2021, 82) Osmanlılık fikri, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel yapısı ile aynı şekilde devam ettirilmesi gerekliliğini vurgularken, İslamcılık fikri, toplumsal yapılanmanın İslam dini çerçevesinde biçimlendirilmesi ve İslam ülkeleri ile ortak kararlar verilmesini uygun görmektedir. Bir diğer egemen düşünce yapısı olan Batıcılık ise Türkiye'nin kurtuluşunu Batı'da görmektedir. Batı'nın kültürel değerlerinin benimsenmesi görüşünü savunmaktadır. Bunların dışında Cumhuriyet kadrolarında önemli ve işlevsel özelliklere sahip Türkçülük akımı ise toplumun hemen her yapısını etkilemiştir (Köktürk 2021, 83). Hâkim düşünce sistemleri çerçevesinde toplumun nasıl daha iyi olacağını, kendine özgü düşüncelerle ortaya koyan fikir akımları belli grupların denemeleri ile birlikte bir süre topluma egemen olmuştur. Ancak bunlardan en etkili olan Türk milletini yükseltmek isteyen Türkçülük akımı olmuştur.

Sanayi Devrimi ve beraberinde getirdikleri yeni bir dünya düzenini oluşturdu. Bu bağlamda Huntington'un da belirttiği gibi (1995, 14) bu yeni dünyada ideoloji ve ekonomi ile ilgili mücadeleler yerini insanlar arasındaki bölünmelere ve kültüre bırakmaktadır. 16. yüzyılda başlayan Doğu-Batı çelişkilerinin başında Batı'nın teknolojiden sanata pek çok alanda ilerlemesi ve Doğu'nun bu gelişmelerden geri kalması gelmektedir. Üretimde büyük bir yenilik olan Sanayi Devrimi'nin getirdikleri ile önü alınmaz bir ilerleme kaydeden Batı medeniyeti, başta ekonomi olmak üzere pek

çok unsuru da tek eline almıştır. Batı'nın bu gelişmelerini takip etmeye çalışan, ekonomi, eğitim ve siyasi anlamda Batı'yı örnek alma çabaları olan Osmanlı İmparatorluğu ise kendi iç dengesi ve geleneksel kültürü ile uyuşmayan bu yeniliklere uyum sağlamada güçlük çekmiştir. Tercümeçilik ve aktarmacılık Osmanlı için olumsuz sonuçlara yol açmış ve pek çok düşünürün bu konuyu ele alıp incelemesine zemin hazırlamıştır.

Batı'yı ve Batılılaşmayı yanlış anlayan toplumlar kendi değerlerinden kopuk bir yaşam sürmeye başlamış, bu sebeple ne yeni kültürü anlayabilmiş ne de geleneksel değerlerini koruyabilmiştir. Köktürk'e göre de (2021, 84) Doğu ve Batı'nın ne olduğuna ilişkin çizilmeye çalışan çerçeveler ve atıflar oldukça çeşitlidir. Bu bağlamda her iki kavramın da ne olduğunu iyi bilmek gerekir. Bunun sebebi ise yaşadığımız toplumu, üzerinde bulunduğumuz zemini tanıma ve analiz etme gerekliliğidir. İyi anlaşılabilen kavramlar ne yazık ki toplumlar tarafından yanlış anlaşılmakta ve kendi toplumsal yapı ve değerlerini aşındırmaktadır. Yeniliklere açık olmakla birlikte yerli ve milli değerleri korumak toplumların daha sağlıklı ve aşınmamış bir yapı ile varlığını sürdürmesi noktasında üzerinde durulması gereken bir konu olduğu görülmektedir. Uzun süre Doğu-Batı kültürü arasında kalan toplumların kendi kültürel değerlerini unutmaması ve yanlış Batılılaşması da Türk edebiyatında pek çok esere konu olmuştur.

4. DOĞU – BATI ÇELİŞKİSİ EKSENİNDE SİNEKLİ BAKKAL

Karakterler	Kız Tevfik	Emine	Rabia	İmam İhrami	Selim Paşa	Sahiba Hanım	Hilmi	Vehbi Dede	Peregrini (Osman)
Bizlikler	Emine'nin Kocası	İmam İhrami'nin Kızı	Kız Tevfik ve Emine'nin Kızı	Mahallenin İmamı	Zaptiye Nazırı	Selim Paşa'nın Karısı	Selim Paşa'nın Oğlu	Rabia'nın Alınırka Hocası	Rabia'nın Benli Müzik Hocası - Kocası

Tablo 1: Sinekli Bakkal romanının ana karakterleri

Yukarıda verilen tablo metnin daha iyi takip edilebilmesi için hazırlanmıştır. Bu tabloda yer alan karakterler dışında birçok yan karakter bulunmaktadır. Fakat çalışmamız kapsamı içinde yalnızca ana karakterlere yer verilmiştir.

II. Abdülhamit Dönemi İstanbul'unu sanatsal, ekonomik, siyasi, dini ve toplumsal özellikleri bağlamında ele alan Sinekli Bakkal, bir yandan dönemin koşullarını resmederken diğer yandan o dönemin insanının yaşadıklarını da aktarmaktadır. Moran'a göre (2004), Sinekli Bakkal'ın ana

karakterlerinden Rabia, romanda ne merkezi bir konumda ne de Sinekli Bakkal'ın yazılma nedenidir. Bunun aksine Rabia karakteri romanda kimi zaman sorunların aktarılmasında bir araç olarak da ele alınmaktadır. Adivar'a göre (2008, 12), Sinekli Bakkal "Bir geçitten ziyade toplantı yeri: Mahalleli orada muhabbet eder, konuşur, kavga eder, eğlenir. Hayatın orada geçmeyecek bir safhası yok gibidir. İhtiyarlar, vaktiyle çeşme başında doğuran kadın bile olduğunu gülerek rivayet ederler." Sinekli Bakkal'da kişiler kendilerini toplumdan soyutlanmış kişiler değildir, o dönemin acılarını, sevinçlerini ve diğer birçok duyguyu yansıtmaktadırlar.

İki bölümden oluşan romanın birinci bölümünde ana temayı oluşturan unsurlardan biri Abdülhamit'in istibdat idaresine karşı isyan edip devrim yapmanın doğru olup olmaması sorunsalıdır. Buna paralel olarak romanın ilk kısımlarında Sinekli Bakkal mahallesinin nasıl bir yer olduğu, Rabia ve yakın çevresi tanıtılmaktadır. Rabia'nın babası Kız Tevfik'in sürgüne yollanması konusu kitapta işlenen siyasi konulara örnek olmakla birlikte asıl mesele, Kız Tevfik'in sürgüne gönderilmesinin ardından İmam Hacı İlhami Efendi'nin Rabia'yı hafız olarak yetiştirmesidir. Rabia henüz on bir yaşındayken mevlitlerde aşır ve camilerde mukabele okur. Bu süreçte Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın karısı Rabia'yı çok beğenir ve onu konağa davet eder. Halide Edip, Sinekli Bakkal'da görüşlerine ve savunduğu düşüncelere ters düşen gelişmeleri de karakterler üzerinden eleştirmektedir. Eleştirdiği noktalardan biri de yönetici sınıftır. Bu sebeple Halide Edip, okuyucuyu saray ve çevresi ile tanıştırmıştır. Bu çevre ise Sinekli Bakkal'dan oldukça farklı Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın konağıdır. Halide Edip burada Rabia karakterini Mevlevi şeyhi Vehbi Dede ile tanıştırır ve musiki dersleri aldırır. Bu vesile ile romandaki Doğu-Batı çelişkisini sunacak karakterlerden biri kendini göstermiş olur (Moran 2004, 158-169).

Romanın ikinci bölümünün ana temalarından biri Rabia ve Peregrini'nin evlenmesi diğeri ise Sinekli Bakkal ve saray çevresinin karşılaştırılmasıdır. Halide Edip, romanın ilk kısmında karakterleri ve özelliklerini aktarmakla okuyucuya nasıl bir mozaik oluşturduğunu göstermektedir. İkinci bölümde ise yerleşik değerlerin ve Batı kültürünün hangi noktalarda zıtlıklar içerdiğini insan ilişkilerini nasıl etkilediğini göstermektedir.

Saray ve çevresinde kendi milli değerlerini bırakarak Batı'ya hayran bir yaşam biçimi görülmektedir. Bunun örneği

ise Dâhiliye Nazırı Zati Bey'in davranışlarıdır. Öyle ki Zati Bey kadınlara düşkün ve Batı tarzı eşyalarla dolup taşan bir eve sahiptir. Bu yönü ile de yazar tarafından toplumun belli bir sınıfı eleştirilmektedir. Bir başka örnek Behire Hanım ve ailesidir. Behire Hanım'ın kocası Avrupa'da okumuş bir mühendistir ve Batı'dan gelen her şey, onun için diğerlerinden üstündür. Milli değer bilinci olmayan bu ailenin her biri için Batı'lı olmayan şeyler kayda değer değildir (Moran 2004, 169). Halide Edip'in kendi inanç ve düşüncelerini karakterler aracılığı ile görmek mümkündür. Nitekim yazar, milli değerlere sahip ve Batı'dan aktarılan fikirleri olduğu gibi kabul etmez. Romandan da anlaşılacağı gibi yerli ve milli olanı bırakmak istemeyen yazar Rabia karakterini Sinekli Bakkal'dan uzaklaştırmaz, çünkü Sinekli Bakkal sunduğu mozaik ile değerlere sahip çıkılması noktasında bir simge halinde sunulmaktadır.

Toplumlar, kendi dışındaki değişim ve dönüşümü anlamlandırmaya çalışırken, kendi değerleri ve diğer değerler arasında karmaşa yaşamaktadırlar. Selim Paşa ve oğlu Genç Türk Hilmi üzerinden aktarılan geleneksel değer ve Batı değerleri çelişkisi Halide Edip'in yanlış Batılılaşmayı ele aldığı bölümlerden birini oluşturmaktadır (Uysal 2006, 95). Baba oğul arasındaki bu çelişki romandaki siyasal sorunu da ortaya çıkarmaktadır. Yazar Doğu'yu yok sayan kişiler olması sebebi ise Genç Türklerin Avrupa'ya hayran olmasını eleştirmektedir. Bunun sebebi ise Halide Edip'in, sorunların çözümünde şiddeti katıyen reddetmesi ve devrimden ziyade evrimi öncelemedir. (Moran 2004, 159-162). Moran'ın aktardığına göre de (2004), Hilmi'nin giriştiği bu işler Hem Hilmi'ye hem de çevresindekilere zarar verir. Bunu fark eden Hilmi hemen düşüncelerinden vazgeçer ve kitapta Doğu'ya ait en güzel din anlayışına sahip bilge kişi olarak sunulan Vehbi Dede'nin düşüncelerini benimser ve devrimcilikten vazgeçer.

Hilmi'nin, Rabia'nın sesini duyduktan sonra ona Batılı bir hoca önermesi, Hilmi'nin Batı hayranı olması ile ilişkilendirilmektedir. Öyle ki Doğu değer ve kültürünü benimseyen Selim Paşa, Hilmi'nin bu fikrini kabullenemez. Selim Paşa ve Hilmi üzerinden aktarılmak istenen Doğu-Batı çelişkisini yazar, musiki perspektifinden aktarmaktadır.

Köktürk'e göre (2013, 37) din, toplumların birbirinden farklı noktalarını göstermektedir. Doğu- Batı farklılaşmasını da dinler ayrılığı ile ilişkilendirmek mümkündür. Genel anlamada İslamiyet Doğu'yu, Hristiyanlık ise Batı'yı temsil

etmekte ve toplumların kimlikleri üzerinde etkili olmaktadır. Hutington'a göre (1995, 20) "İnsanlar kimliklerini etnik ve dini terimlerle tanımladıkça, farklı din ve etnik yapılara mensup insanlarla kendileri arasında birbirlerine karşı bir "biz" ve "onlar" ilişkisinin var olduğunu muhtemelen göreceklerdir. Kültür ve din farklılıkları, siyasi meseleler üzerinde insan haklarından, göç, ticaret, iş ve çevreye kadar uzanan farklılıklar meydana getiriyor". Bu ifadelerden de yola çıkarak din-kültür ilişkisini vurgulamanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Sinekli Bakkal'da din-kültür ilişkisinin örneğini Rabi ve Peregrini ilişkisinde görmek mümkündür. Rabia'nın yetişkinliğe geçişi ile karşı cinsin ilgisini çekmesi ve onun da bu duyguları hissetmesi görülmektedir. Batılı Peregrini ile tanışması Rabia'nın duygu durumunu etkilemiş ve Peregrini'den hoşlanmaya başlamıştır. Fakat Peregrini'nin Hristiyan olması Rabia'nın kafasını karıştırmıştır ve bu konuda yakın çevresinden fikir almıştır. Rabia, Vehbi

Dede'ye bu konudan bahsetmiş fakat Vehbi Dede, kültür ve yaş farkına dikkat çekmiştir. Rabia dedesi ve annesi ile de bu konuyu paylaşmış ve üçünün de düşüncelerini göz önünde bulundurarak Peregrini'yi Müslüman olması konusunu iletmeyi düşünmüştür. Peregrini'nin de duygularının karşılıklı olması ile Sinekli Bakkal'da Rabia'ya evlenme teklifi eder, Müslüman olur ve Osman adını kullanmaya başlar. Peregrini'ye annesinden yüklü bir miras kalmış olmasına rağmen, Rabia'nın isteğiyle Sinekli Bakkal'da yaşamaya devam ederler. Bu geleneksel yaşama alışmaya çalışan Peregrini kimi zaman kültürel farklılıklardan sıkıntı duyar ve bunu Rabia ile paylaşır. Daha iyi bir hayat yaşamanın mümkün olduğunu belirten Peregrini, Rabia'nın Sinekli Bakkal'dan taşınmak istememesi ile bir süreliğine tek başına kalmak için buradan ayrılır. Fakat Rabia'nın hamile olduğunu öğrenmesi ile araları düzelir. Uysal'a göre (2006, 96), Halide Edip'in hayal ettiği toplumu biçimlendiren en önemli unsurlardan biri dindir. Yaşam öyküsünde de bahsedildiği üzere çocukluğunda anneannesinden gördüğü dini eğitim Halide Edip'in entelektüel kimliğini oluşturan bir öge olmuştur. Yine Vehbi Dede (geleneksel) ve Ali Bey (modern) karakterleri de dini öne çıkaran iki isim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğu-Batı çelişkisi, edebiyat ve sosyoloji için toplumsal davranışları çözümleme noktasında anahtar kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Din, aile ve sanat konuları ile ele

alınan bu çelişki toplumsal koşulları ve bireylerin iç dünyalarını yansıtma bağlamında edebiyatın işlevini de göstermektedir. Halide Edip, çalkantılı geçen yaşamı boyunca pek çok siyasi, dini ve kültürel farklılıklara rastlamış ve özellikle Sinekli Bakkal'da bu çalkantılı dönemlerin bir kesitini aktarmıştır.

5. SONUÇ

Halide Edip'in milli ve dini değerlerinin oluşma süreci yaşamının ilk dönemlerinde başlamıştır. Henüz çocuk yaşta annesini kaybeden Halide Edip, anneannesinin ve babasının evinde gördüğü iki farklı kültür ile büyümüştür. Yaşadığı o yıllar yazarın ilerideki entelektüel zihniyetine de etki etmiştir. Bu yıllarda yaşadığı ikilemler ve çelişkilerin bir benzerini Sinekli Bakkal'da da ele aldığı görülmektedir. Sinekli Bakkal ülkenin siyasi ve toplumsal yapısına ilişkin de önemli bilgiler içermektedir.

Özgürlük, demokrasi, din, aile gibi kavramları vurgulayan yazar, Sinekli Bakkal'da da bunların üzerinde durmuştur. Ana karakterlerden Rabia'nın kararlı yapısı romanın bel kemiğini oluşturan karakter özelliklerinden olmuştur. Çünkü Rabia'nın görüşleri geleneksele ve batılılaşmaya ilişkin önemli meseleleri okuyucuya sunmaktadır. Rabia'nın yaşadığı Sinekli Bakkal Mahallesi içinde barındırdığı çeşitli dinden, dilden ve milletten insanlar ile adeta Osmanlı İmparatorluğu'nun minyatürünü andırmaktadır. Bu mahalle aynı zamanda geleneksel ve bu gelenekselden kopmanın ne derece güç olduğunu göstermektedir. Bunlardan en önemlisi de Peregrini'nin maddi durumunun iyi olmasına rağmen Rabia'nın evlendikten sonra da Sinekli Bakkal'dan ayrılmak istememesidir. Gelenekselin bir ayağı olan bu mahalle içinde barındırdıkları ile bir bütün olarak aktarılmıştır.

Rabia'nın musikideki yeteneği onun saray ve çevresi ile tanışmasına vesile olmuştur. Bu sayede Halide Edip, halkın yanı sıra yönetici sınıfı da ele almış ve bu şekilde yanlış Batılılaşma meselesini aktarmıştır. Doğu'nun ve Batı'nın kendine has özellikleri olduğu açıktır. Fakat bu ikisi arasındaki dengeyi kurmak oldukça zordur ve bu yüzden de çelişkilere sebep olmaktadır. Halide Edip bu çelişkinin bir örneğini de Selim Paşa ve oğlu Hilmi üzerinden aktarır. Geleneksele körü körüne bağlı ve yeniliğe açık olmayan Selim Paşa, oğlu Hilmi'nin Batı hayranı olmasına tahammül edemez. Aynı hanede iki zıt görüş aktararak kültürel

değerlerin de tehlike altında olduğuna ve yanlış batılılaşmaya eleştirel bir gözle bakar.

Batılılaşma hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nu ve sonrasında gelen Türkiye Cumhuriyeti'ni kültürel açıdan tehdit etmiştir. Yeni bir şey üretmektense hazır yapılmış olanı alıp, kendi kültürüne uyarlamaya çalışan Osmanlı Devleti bu konuda çok da başarılı olamamıştır. Çünkü kendi toplumuna uygun yenilikler ve icatlar yapan Batı toplumu, geleneksel değerler açısından bir Doğu devleti olan Osmanlı İmparatorluğu ile benzerlik göstermemektedir. Tabii olarak Batı'dan gelen birçok yenilik de Osmanlı toplumunda eğreti durmuş ve beklenen sonuçları göstermemiştir. Aksine bir hayal kırıklığı olan Batılılaşma, aktarmacılık anlayışı ile istenmeyen sonuçlara sebep olmuştur.

KAYNAKLAR

- Adivar, H. E. (2007). Mor Salkımlı Ev: Can Yayınları. İstanbul- Türkiye.
- Adivar, H. E. (2008). Sinekli Bakkal: Can Yayınları. İstanbul-Türkiye.
- Akça, G., Hülür, H. (2004). Osmanlı-Türk Düşüncesindeki Doğu- Batı İmgelerini Küreselleşme Tartışmaları Bağlamında Yeniden Düşünmek. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 16: 259-282.
- Chalton, N. ve MacArdle, M. (2018). Bir Nefeste 20. Yüzyıl. (Çev. Bulut, O.): Mayakitap. İstanbul-Türkiye.
- Çalık, M., Sözbilir, M. (2014). Parameters of Content Analysis. Education and Science. 39 (1): 33-38.
- Çalışlar, İ. (2011). Biyografisine Sığmayan Kadın: Halide Edip: Everest Yayınları. İstanbul- Türkiye.
- Enginün, İ. (1989). Halide Edib Adivar: Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara-Türkiye.
- Huntington, S.P. (1995). Medeniyetler Çatışması. (Der. Yılmaz, M.): Vadi Yayınları. Ankara- Türkiye.
- Kaplan, A. (1943). Content Analysis and the Theory of Signs. Philos Sci. 10 (4): 230- 247.
- Kozak, M. (2014). Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri. Detay Yayıncılık: Ankara- Türkiye.
- Köktürk, G.V. (2013). Baykan Sezer'de Doğu-Batı Sorunu: Doğu Kitabevi. İstanbul- Türkiye.

Köktürk, G.V. (2021). Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Türk Sosyolojisi. Sosyolojik Bağlam Dergisi. 2 (1) : 77-92.

Yıldız, Ö. (2012). II. Abdülhamit Devrinden I. Cihan Harbine İstanbul'da Amerikan Misyoner Faaliyetlerine Bir Bakış. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. (7),3: 2739-2750.

Maden, F. (2014). II. Abdülhamit Dönemi. Tarihçi Kitabevi: İstanbul-Türkiye.

Malik, C. (1953). The Relations of East and West. Proceedings of the American Philosophical Society. 97 (1): 1-7

Moran, B. (2004). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I. İletişim Yayınları. İstanbul-Türkiye.

Önertoy, O. (2011). "Halide Edip Adivar Romanlarında Toplumsal Eleştiri". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 18 (1): 37-46.

Özdemir, Ş. (2004). Bilgi Sosyolojisi Açısından "Doğu" ve "Batı". Uluslararası İlişkiler. 1 (1): 61-92.

Uysal, Z. (2006). "Bir Toplum Projesinin Peşinde Halide Edip Adivar". Doğu – Batı Dergisi, 35: 87-10